
תוכן העניינים

- פתח דבר: אברהם יהושע השל – מורה לנבוכים רבים /
מיכה גודמן 7
- א. Religion and Race
"גזענות היא כפירה... מהי אלילות? כל אלוהים שהוא שלי
אך לא שלך"..... 27
- ב. פיקוח נשמה – מכבשונה של ההוויה היהודית
"היהדות באה ללמדנו שכדי לשרוד כעם עלינו להיות
יותר מעם"..... 46
- ג. The Reasons for My Involvement in the Peace Movement
"בחברה חופשית – אחדים אשמים אך הכול נושאים באחריות"..... 65
- ד. גנזי המצוקה וגנזי הישע
"כלום על הקדוש ברוך הוא להתנצל ולהצטדק על שהעז
לעשות נפלאות ב-1967?"..... 70
- ה. נשאת ונתת באמונה?
"תחיית הדת לא תבוא אלא על ידי חידוש המבוכה הפנימית"..... 90
- ו. הנביא הישראלי ועמדתו כלפי אלוהים והעם
"העובדה המכרעת בעיני הנביא אינה שהוא שומע, אלא
שאלוהים דובר"..... 101
- ז. זעלבסטמערדער
"לא אחדל מלהושיט אלפי ידיים מתחננות אליכם /
אתם, המיליונים, מדוע אינכם עוזרים?"..... 117
- ח. ייחורו של הקיום היהודי
"העולם שראינו כך הוא: אש לבנה של ארץ ישראל חרותה
באש שחורה של אבדון ושואה"..... 119

ט.	To Grow in Wisdom	140
	"הזקן רואה את עצמו כשייך לעבר, בעוד שעליו לשאוף דווקא לקדש את הזמן".	
י.	No Religion is an Island	157
	"כדורנו אנטישמיות היא אנטי-נוצריות, ואנטי-נוצריות היא אנטישמיות".	
יא.	ריאיון לגאולה כהן ואיגרת לידיד	182
	"אם אעמוד בפני הכרירה להמיר את דתי – אהיה נכון ללכת לאשוויץ".	
יב.	דער מזרח-אייראפעישער ייד	195
	"חיים יהודיים פירושם חיים שיש בהם טעם יהודי".	
יג.	The Spirit of Jewish Education	230
	"אישיותו של המורה היא הטקסט שהתלמידים לומדים".	
יד.	The Values of Jewish Education	253
	"האם אני קיים כבן-אנוש? תשובתי היא: אני מצווה משמע אני קיים".	
טו.	הערות על מחשבה יהודית בזמננו	277
	"מה טיבו של היהודי המודרני? קולו קול עשו והידיים ידי יעקב".	
טז.	A Time for Renewal	287
	"החרדיות נופלת לעתים למלכודת של מיקום התורה מעל אלוהים".	
יז.	יראת שמים	298
	"יראת שמים היא חיים בפני אלוהי הרוחות, חיים מותאמים לנוכחותו של עתיק יומין".	
	אחרית דבר: אבי / סוזנה השל	321
	תודות	357
	מקורות	359

פ ת ח ד ב ר

אברהם יהושע השל – מורה לנבוכים רבים מיכה גודמן

האורחים בקבלות הפנים בבית הלבן זוכים לכעשרים שניות של מגע ושיחה עם הנשיא האמריקאי. אלו מסתכמות על פי רוב בלחיצת יד חמה, בהחלפת מילים ספורות, במחמאות הדדיות ובדברי נימוס שגרתיים. אך לפרופ' סוזנה השל ציפתה הפתעה. כאשר הזדמנה למחיצתו של הנשיא ברק אובמה התברר לה, שספריו של אביה הם בין אלה שהנשיא בחר בעצמו לשים על המדף בחדר הסגלגל.

אזרח אמריקאי, ובמיוחד אם מדובר ביהודי מאוהדיו של ברק אובמה, לא יופתע מכך שהגותו של אברהם יהושע השל (1907-1972) חשובה לנשיא. אובמה הצביע בעבר על מרטין לותר קינג ג'וניור, מנהיג המאבק לשוויון זכויות השחורים באמריקה, כעל מורו הגדול. קינג אמר פעם שהשל הוא "הרבי שלו". ומכאן, שרבי אברהם יהושע השל הוא הרבי של הנשיא ארצות הברית. ולא רק של הנשיא, כמובן. מי שהיה אחד הפילוסופים היהודים הגדולים ביותר של המאה העשרים הוא עבור רבים מיהודי אמריקה מורה הנבוכים של העת החדשה.

כך באמריקה, אולם ישראלים המעיינים בשורות אלו עשויים להתקשות להבינן. מיהו השל? מדוע מעולם לא שמענו עליו? או

למדנו עליו בבית הספר? או באוניברסיטה? מדוע לא הוזכר שמו מעולם בטלוויזיה או ברדיו? קשה למצוא מקרה מבחן בולט יותר החושף את המרחק התרבותי הגדול שבין יהודים ישראלים ליהודים אמריקאים, כמו זה של היחס לאברהם יהושע השל. עבור הזרם המרכזי של יהודי אמריקה הוא גדול התיאולוגים, גיבור לאומי של אקטיביזם חברתי; עבור רוב הישראלים אין הוא קיים כלל.

הספר שלפניכם מבקש לשמש זרקור תרבותי ולהאיר לקורא הישראלי את הגותו של הפילוסוף היהודי החשוב הזה. הוא מבקש לעשות זאת לא רק משום שהגותו של השל מסקרנת ועמוקה, אלא גם, ואולי בעיקר, משום שהגותו של השל רלוונטית מאוד לזרם המרכזי של החברה הישראלית המתחדשת. ובמילים אחרות: המחשבות שרקם השל בשנות השישים של המאה הקודמת באמריקה יכולות לשמש כתשתית למחשבה ישראלית חדשה בעשורים הראשונים של המאה העשרים ואחת.

הפרדוקס של השל: ההומניזם של אלוהי ישראל

לולא נרצח, היה מרטין לותר קינג חוגג את ליל הסדר, ימים ספורים לאחר מכן, בביתו של השל. לקינג היה חלום: להוציא את צאצאי בני אפריקה מ"מצרים" של האפליה באמריקה; והיה לו גם נביא: אברהם יהושע השל, שקינג הגדירו "אחד מן האנשים הדגולים באמת של ימינו ודורנו, נביא אמת דגול... אני חש שהרב השל הוא אחד האנשים הרלוונטיים לכל הזמנים, שניצבים תמיד בתובנה נבואית להדריך אותנו בימים קשים אלו".

איך נהיה השל, שנועד להיות "אדמו"ר", "נביא לגויים"? כיצד זכתה הגות יהודית תנ"כית-חסידית להשפעה אוניברסלית, מקינג ועד אובמה? הגותו של השל עוסקת בהעלאת המודעות ובחידוד הערנות לחידה שבבסיס המציאות. במוקד הגותו מונחת הטענה שעל פיה ישנו דבר-מה מורגש, אך לא מנוסח, מעבר למה שרואה העין – שישנו מסתורין בעולם. אך השל לא רק בישר על קיומו של אותו מסתורין; עבור רבים, דמותו של השל עצמה היא חידה לא פתורה.

דמות מרובת סתירות. כשם שנלחם למען השחורים באמריקה, כך נאבק למען יהודי ברית המועצות; כשם שגינה בתוקף את המלחמה בווייטנאם, בהגדירו אותה מלחמה נגד אלוהים, כך תמך בכל לב בישראל של מלחמת ששת הימים וחש כי השכינה רומזת לו מבעד לאבני הכותל; כשם שהתגעגע ליהדות מזרח־אירופה כך פעל למען שיח בין־דתי עם הנצרות.¹

ב־1963 התכנסה מועצת הכנסייה הקתולית לסדרה של דיונים שהיה בהם משום חשבון נפש על העבר הכנסייתי, ושכללו גם התחבטויות קשות ביחס לעתיד הנצרות הקתולית ביחסיה עם העם היהודי. העולם הקתולי מונה מאות מיליונים של מאמינים ודרכו הוותה באותה ועידה היסטורית, שבמקצת דיוניה השתתף גם הרב השל במטרה לסייע לבכירי העולם הנוצרי להבין את העולם היהודי שממנו צמחה הנצרות. בעבור ועידה זו נכתב אחד מהגדולים שבנאומיו של השל: "אף דת איננה אי".² מעורבותו סייעה לראשי הכנסייה הנוכחים במה שנודע כ"ועידת הוותיקן השנייה" לחולל מהפך ביחסה הרשמי של הכנסייה ליהדות. הוועידה ביטלה את האשמת יהודי כל הדרורות ברצח ישו, והכריזה על הפסקת פעולות המיסיון להמרת דתם של היהודים. כך הפך השל לגיבור של דיאלוג בין־דתי – עובדה שגרמה לכמה יהודים אדוקים לדחות אותו ואת הגותו, ובה בעת תרמה לכך שהמוני נוצרים החלו להעריך את גדולתו הרוחנית.

איש רוח זה, שנאבק למען זכויות אזרח ונגד מלחמה, שהוביל דיון בין־דתי – דווקא הוא חווה את אחת ההתנסויות הרוחניות הגדולות ביותר שלו לאחר ניצחונה של ישראל במלחמת ששת הימים. בספר

הערת המערכת: הערותיהם של מתרגם הספר ועורכו, וכן של בעלי הפתח דבר והאחרית דבר מופיעות בגופן (פונט) נרקיסי; הערות המקור של השל מופיעות בגופן פרנקריהל – הגופן של הטקסט הראשי.

- 1 לסקירה ביוגרפית מקיפה ראו באחרית דבר לקובץ זה, שנכתבה בידי בתו של השל, פרופ' סוזנה השל.
- 2 נאום זה מתורגם להלן בגוף הספר. כן מובאים להלן מקורות נוספים המבהירים את מעורבותו של השל בוועידה זו, ביניהם מכתב אחד המפורסם כאן לראשונה.

מיוחד שהקדיש לנושא הביע התפעלות מעוצמת רוחו של עם ישראל באותה עת, ואף תיאר כיצד חש את נוכחותו של אלוהים כשעמד מול הכותל המערבי המשוחרר.

סתירה לכאורה זו בדמותו של השל עשויה להפתיע: אנו חיים בדור שבו הישגיהם של צה"ל ושל מדינת ישראל נתפסים על ידי רבים כתמונת מראה מהופכת של ערכים הומאניים. המאבקים השונים נגד מיליטריזם ובעד זכויות אזרח, המתחוללים בימים אלה במערב אירופה ובחלק מהקמפוסים של צפון אמריקה, כוללים כמעט בכל המקרים גם מאבק נגד המדיניות הישראלית. ארגוני זכויות אדם שונים רואים בישראל אחת מהאויבות הגדולות שלהם. לדוגמה: ארגון זכויות האדם של האו"ם, שתפקידו לעקוב אחר פשעים נגד זכויות האדם בכל רחבי תבל מצפון-קוריאה וסין ועד לסעודיה ודרפור, עסוק בהפרת זכויות האדם של מדינת ישראל יותר מאשר באלה של כל המדינות האחרות על פני הגלובוס גם יחד. כך התפתחה לה המוסכמה ולפיה ישנה סתירה מובנית בין ליברליות ובין ציונות – מדובר לכאורה בשני הפכים עוינים. לכן מפתיעה ומעניינת העובדה שרק לפני כמה עשרות שנים התגלמה בדמותו של אדם אחד היכולת להיות גם אחד מגדולי הנאבקים למען זכויות האדם וגם אחד מגדולי הציונים ואוהבי ישראל. עבור אברהם יהושע השל, אהבת ישראל ואהבת האדם אינן אהבות סותרות. שתי אלה הן אהבותיו של אלוהים.

השל לא היה סתירה מהלכת, פרדוקס חי ובלתי פתור. הוא פשוט חשב ופעל לאורה של תפיסה שונה לגמרי מזו שעל פיה אנו רגילים לחלק את העולם כיום. הוא לא התכוון לאחד הפכים – הוא פשוט לא חשב שמדובר בהפכים. תיאולוגיית-העומק שלו גרסה שהעמידה לפני אלוהים היא זו שמחברת בין שתי אהבותיו הגדולות. המפתח לפעילות חברתית-פוליטית נמצא ביראת שמים. המפתח לציונות ולאהבת ישראל נמצא ביראת שמים.

כדי להבין איך עלה בידי השל ליצור את החיבור הזה, צריך להתעמק בתורתו. ובראשה: בהבנתו המיוחדת את התופעה הדתית.